

Ağustos 1940 Viyana diktasıyla Varad dahil olmak üzere Kuzey Transilvanya'yı Horthy Macaristanı'na verdi. Şehirdeki kabalalık yahudi nüfusu toplama kamplarına sevk edildi. 12 Ekim 1944'te Varad, Sovyet ve Romanya orduları tarafından ele geçirildi ve Romanya'ya dahil edildi.

Günümüzde şehir Romanya'nın idarî birimlerinden biri olan Bihor idarî biriminin merkezidir. 2009 resmî sayımına göre nüfusu 204.477'dir. Bunun % 70,3'ünü Romenler, % 27,6'sını Macarlar, % 1,2'sini Romanlar (Çingenerler), % 0,5'ini Almanlar, % 0,2'sini Slovaklar ve % 0,1'ini yahudiler meydana getirir. Şehirde iki üniversite vardır: Oradea Devlet Üniversitesi ve Partium Hıristiyan Üniversitesi. II. Dünya Savaşı'nın ardından önemli bir sanayi merkezi durumuna gelen şehirde kimya, gıda, deri ve mobilya sanayii en önde gelen sanayi kollarıdır. Mevcut tarihî eserler arasında Romanya'nın en büyük barok Romano-Katolik Katedrali (1752-1780), Ortodoks Piskoposluğu Katedrali (1784-1790), beşgen şeklinde Ortaçağ kalesi kalıntıları (1114-1131 yıllarında kurulan kale 1241'de Moğollar tarafından yıkılmış, 1570-1589 ve 1717-1780 yıllarında tamir edilerek genişletilmiştir) ve sinagog (1877) sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, VII, 389-402; Silâhdar, *Târih*, I, 203-207; P. Rycout, *The Turkish History*, London 1687, II, tür.yer.; G. Kraus, *Cronica Transilvaniei: 1608-1665* (ed. G. Duzinchevici – E. Reus-Mîrza), Bucureşti 1965, tür.yer.; P. Cernovodeanu, "The Issue of Pashalyk of Oradea as Mirrored in the Relations Between Transylvania and England During the Reign of Michael I. Apâfti (1662-1665)", *Revue roumaine d'histoire*, XXXII/3-4, Bucharest 1993, s. 333-348; Feridun M. Emecen, "Onbeş Yıl Savaşları Tarihinden Bir Safha: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi", *TED*, sy. 15 (1997), s. 265-303; M. Maxim – P. Stancu, "Nota preliminară asupra unui tezaur de aur din secolul al XVI-lea, secolerit la Oradea", *Cercetări Numismatice*, VIII, Bucureşti 2002, s. 253-262; G. Dávid, "Nagyvárád", *El*² (Ing.), VII, 899-900.

MIHAI MAXIM

VARAKA ve GÜLŞAH

(ورقه و گلشاه)

Fars ve Türk edebiyatlarında kahramanlarının adıyla anılan bir aşk hikâyesi.

Bilinen ilk *Varaka ve Gülşâh*, Gazneli Sultan Mahmud (998-1030) adına Ayyûki tarafından Farsça yazılmıştır. Farsça ve Türkçe sözlüklerle bu mesneviye dair yayınlarda erkek kahramanın adı Varka şeklinde de geçmektedir. Müellif eserin met-

Varad
sehrinden
bir görünüş

hiye kısmında mahlasını "Ayyûki" şeklinde, eseri takdim ettiği hükümdarı Sultan Gazi, Sultan Mahmud ve Ebû'l-Kâsım diye anmıştır. Farsça'nın ilk sözlüklerinden Esedî-i Tûsî'nin *Luğat-i Fûrs*'ünde Ayyûki'nin adı ve iki beyti zikredilmektedir. Bu sözlüğün V. (XI.) yüzyılın ortalarında yazılmasından ve Sultan Mahmud'dan hareketle Ayyûki'nin aynı yüzyılın şairlerinden ve Esedî'nin çağdaşlarından olduğu kabul edilmektedir. Ayyûki hakkında Gazneli Mahmud'un saray şairleri arasında yer alması ve Fars edebiyatının aşk konulu en eski mesnevisi *Varaka ve Gülşâh*'i nazmetmesi dışında bilgi yoktur.

Varaka ve Gülşâh eserde "ahbâr-i tâzî" ve "kütüb-i Arab" terkipleriyle işaret edilen, tarihî-menkıbevî rivayetlerden ve yazılı kaynaklardan aktarılmış Arap menseli bir aşk hikâyesidir ve Emevîler döneminde Benî Uzre kabilesinden Urve b. Hizâm ile amcasının kızı Afrâ arasında geçen aşk macerasından uyarlanmıştır. Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-z-zehb*'i, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin *el-Eğâni'si* ve İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde bu hikâyeye atıflar mevcuttur. Hikâye kısaca

şöyledir: Hizâm ölünce kardeşi, Urve'yi himayesine alır. Urve ile Afrâ birlikte büyüler ve birbirlerini severler. Amcasından Afrâ'yı isteyen Urve amcasının hanımının istediği mihi karşılayamaz ve Yemen'de bulunan diğer amcasının yanına gider. Bu arada Afrâ, Şam'ın Belkâ halkından bir kişiyle evlendirilir. Memleketine dönen Urve durumu öğrenince Şam'a gider. Şam'da Afrâ'nın kocası tarafından çok iyi karşılanır. Urve memleketine kederli ve mahcup bir şekilde dönerken yolda ölür ve Medine yakınlarında Kurâ vadisinde defnedilir. Afrâ da 670 yılında ölür ve Urve'nin mezarı yanında toprağa verilir. Her iki mezarın başına dikilen ağaçlar birbirine sarılmış şekilde büyür. Ayyûki bu aşk hikâyesinin aslını korumakla birlikte kahramanların adını değiştirmiş, mekân ve kabileler için farklı isimler kullanmıştır. Özellikle Varaka'nın katıldığı savaşlar, gösterdiği kahramanlıklar, ölen iki sevgilinin daha sonra Hz. Peygamber'in duası ile dirilerek kırk yıl mutlu bir hayat sürmesi gibi menkıbeler Ayyûki tarafından eklenmiştir.

Mesnevi 2100, bazı tesbitlere göre ise 2250 beyitten meydana gelmektedir (Mehbîz İsmâîlpûr, III, 1086). Girişte tevhid, na't,

Varaka
ve Gülşah
mesnevisinde
sahte bir
mezarın
(Varaka'ya)
Gülşah'ın
mezarı olarak
gösterilişini
tasvir eden
minyatür
(TSMK, Hazine,
nr. 841, vr. 48*)

Sultan Mahmud'a dair methiye ve ithaf beyitleri yer alır. "Âgâz-ı Kısâ" başlığı altında önce sözün değeri belirtilerek on üç başlıktan meydana gelen hikâyeye geçilir. Mesnevi Unsuri'nin *Vâmîk u 'Azrâ'sı*, Firdavsi'nin *Şâhnâme'si* gibi "feülün feülün feülün feülün" vezninde yazılmıştır. Eser içerisinde Varaka ile rakibi Rebi' b. Adnân gibi kahramanların ağzından söylenmiş gazeller de bulunmaktadır. *Varaka ve Gülşâh* mesnevisi yer yer bazı nasihatler, tasavvufî konular ve ilâhî aşk temasını içermekle birlikte gerçekte beşerî bir aşk hikâyesidir (Çelebioğlu, s. 60-62). Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı (Hazine, nr. 841) yegâne *Varaka ve Gülşâh* nüshasını (Karatay, s. 141) ilk defa Ahmet Ateş tesbit ederek tanıtmış (bk. bibl.), eseri Zebîhullah Safâ neşretmiştir (Tahran 1343, 1349, 1362 hş.). Mesnevinin ayrıca İran, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerde baskıları yapılmıştır (Mehbîz İsmâîlpûr, III, 1087). *Varaka ve Gülşâh*'in konusu XII. yüzyılda *Floire et blancheflor* adlı romanla Ortaçağ Fransız edebiyatında da işlenmiştir. Molla Abdullah b. Hâcî b. Mîr Kerîm tarafından *Hikâye-i Acîbe ez Ahvâl-i Gülşâh ve Varaka* adıyla Farsça'dan Doğu Türkçesi'ne aktarılan *Varaka ve Gülşâh*'in bu çevirisi 1906 yılında Taşkent'te basılmıştır. Abbas Dânişverî eser üzerine *Animal Symbolism in Warqa wa Gulshâh* adıyla bir çalışma yapmıştır (Oxford 1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Ayyûkî, *Varaka ve Gülşâh* (nşr. Zebîhullah Safâ), Tahran 1343 hş., neşreden giriş, s. 3-20; Karatay, *Farsça Yazmalar*, s. 141; Ali Ekber Nefîsî, *Ferheng-i Nefîsî*, Tahran 1343 hş., V, 3851; Muhammed Muîn, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran 1371 hş., VI, 2204; Âmil Çelebioğlu, *Türk Mesnevî Edebiyatı*, İstanbul 1999, s. 60-62; Mehbîz İsmâîlpûr, "Varaka ve Gülşâh", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (ed. Hasan Enûşe), Tahran 1381/2002, III, 1086-1088; İ. Hikmet Ertaylan, "Yûsufî-i Meddâh", *TDED*, I (1946), s. 105-121; Ahmet Ateş, "Farsça Eski Bir Varka ve Gülşâh Mesnevisi", a.e., V (1953), s. 33-50; a.mlf., "Yek Meşnevî-i Gum-şode ez Devre-i Gâznevîyân: Varaka ve Gülşâh", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât*, I/4, Tahran 1333 hş., s. 1-13; Gulâm Hüseyin Gulâmhüseyn-zâde v.dğr., "Berresî Taṭbîkî Mezâmin-i Âşikâne Dâstân-ı Varaka ve Gülşâh 'Ayyûkî bâ 'Aşl-ı Rivâyet-i 'Arabî", *Faşnâme-i Pejuheşhâ-yı Zebân ve Edebiyyât-ı Taṭbîkî*, II/1, Tahran 1390 hş., s. 43-69; Dj. Khaleghi-Motlagh, "'Ayyûqî", *Elr.*, III, 167-168; Th. Bauer, "'Urwa b. Hizâm", *EP* (Ing.), X, 908-909.

YUSUF ÖZ

□ TÜRK EDEBİYATI. Konusunu Arap edebiyatından alan bu aşk hikâyesi ilk defa Gazneliler devri şairi Ayyûkî tarafından Farsça olarak yazılmıştır. Arap edebiyatın-

Gülşah'ın Varaka'nın düşmanını öldürmesini gösteren minyatür (TSMK, Hazine, nr. 841, vr. 22^adan detay)

da işlenmediği halde İran ve Türk edebiyatlarında örnekleri çokça görülür. Ancak Türk edebiyatında konu biraz farklı şekilde ele alınmıştır. Diğer mesnevi türleri kadar yaygın olmasa da konusu çağdaş edebiyat formlarına ve İspanya yoluyla Fransız edebiyatına kadar uzanmıştır (Yûsuf-ı Meddâh, *Varka ve Gülşâh*, haz. Kâzım Köktekin, s. 20). Hikâye kısaca şöyledir: Hz. Peygamber zamanında Mekke'deki Benî Şeybe kabilesinin iki kardeş yöneticisinden Hilâl'in oğlu Varaka ile Hümâm'ın kızı Gülşâh birlikte büyürken aralarında bir aşk doğar ve evlenmelerine izin verilir. Ancak daha önce Gülşâh'a tâlip olan ve reddedilen Amr adında bir kişi düğün sırasında Gülşâh'ı kaçıtır. Gülşâh'ı kurtarmak için Amr'ın kabilesiyle savaşmak zorunda kalan Varaka savaşı kaybedince esir düşer. Gülşâh birtakım hilelerle Varaka'yı kurtarır. Fakat Gülşâh'ın annesi Varaka'nın fakirliğini ileri sürerek evlenmelerine engel olur. Varaka yardım istemek için dayısı Yemen Emîri Selim Şah'ın yanına gider. Öte yandan Gülşâh'ın annesi kızını çeşitli hediyeler gönderen Şam reisi Melik Muhsin'e verir. Yemen dönüşünde kabile halkı Varaka'ya Gülşâh'ın öldüğünü söyler. Varaka gösterilen mezarın başında kırk gün yas tutar. Ancak Gülşâh'ın Şam'a giderken yüzüğünü bıraktığı sıradaşı Varaka'nın yanına gelip yüzüğü gösterir. Gerçeği öğrenen Varaka, Gülşâh'ı bulmak için Şam'a gider. Melik Muhsin, Gülşâh'ın Varaka'yı sevdiğini öğrenince, "Sen benim kardeşimsin" diyerek Gülşâh'a dokunmaz; Varaka geldiğinde de âşıkların sarayında yalnız bırakır. İki âşığın nefislerine uymadıklarını gören Melik, Gülşâh'ı boşar ve onu Varaka ile evlendireceğini söyler. Melikin bu iyiliği karşısında mahçup duruma düşen Varaka deren aşkına rağmen Gülşâh'ı terkeder ve ülkesine dönmek üzere yola koyulur; Şam'dan çıkar çıkmaz bütün kalbiyle Allah'tan

canını almasını diler ve orada ölür. Gülşâh Varaka'nın ölüm haberini alınca mezarına gelerek kendini hançerle öldürür. Bir gazâdan dönerken mezarlarının yanından geçen Hz. Peygamber'e Gülşâh ile Varaka'nın hikâyesi anlatılır. Hz. Peygamber de kendi duasıyla dirilen âşıkların nikâhını kıyar ve iki genç birlikte kırk yıl ömür sürer.

Türk edebiyatında ilk defa XIV. yüzyıl Âzerî şairlerinden Yûsuf-ı Meddâh'ın yazdığı *Varaka ve Gülşâh* hikâyesi, daha sonra Mustafa Çelebi (ö. 1569) ve XVII. yüzyıl Âzerî şairi Mesîhî tarafından da işlenmiştir. Bazı kaynaklarda Ziyâî (Selâmî) ve Mostarî Ziyâî'nin de *Varaka ve Gülşâh*'i olduğu söylenirse de bu eserler henüz ele geçmemiştir (Mustafa Çelebi, *Varka and Gülşâh*, neşreden giriş, s. 26). Türk edebiyatında en çok tanınan Yûsuf-ı Meddâh'ın *Varaka ve Gülşâh*'i 743'te (1342) Sivas'ta yazılmıştır (Yûsuf-ı Meddâh, a.g.e., s. 18). Şair eserini Ayyûkî'nin Farsça mesnevisinden esinlenerek kaleme almakla birlikte mesneviye yerli unsurlar da katmıştır. Altı "meclis"ten meydana gelen eserin halk meclislerinde okunduğu anlaşılmaktadır. Beyit sayısı çeşitli nüshalarda değişen eserin tenkitli neşrinde 1743 beyit yer almaktadır. Mustafa Çelebi'nin *Varaka ve Gülşâh*'i 6712 beyittir. Bilinen tek nüshası Arkeoloji Müzesi'nde kayıtlı olup Bedîî adlı bir şaire nisbet edilmekteyse de eserin Priştineli defter emini Mustafa Çelebi'ye ait olduğu Ayşe Yıldız tarafından ortaya konmuştur (bk. bibl.). Mesîhî'nin *Varaka ve Gülşâh*'i Şah Abbas'a veya Şah Safî'ye takdim edilmek üzere 1628-1629'da yazılmıştır. Aliyar Seferli, klasik mesnevi tertibindeki eseri Tahran ve Londra nüshalarından faydalanarak yayımlamıştır (bk. bibl.).

Varaka ve Gülşâh mesnevisi mensur veya halk hikâyesi şeklinde çeşitli dönemlerde varlığını sürdürmüştür. Bazı çalış-